

Recenzja osiągnięć ks. dra Grzegorza Chojnackiego ubiegającego się o nadanie stopnia doktora habilitowanego nauk teologicznych wykonana na zlecenie Dziekana Wydziału Teologicznego US ks. prof. US dra hab. Kazimierza Dullaka z dnia 20 czerwca 2015r.

1. BIOGRAFIA NAUKOWA

Ks. dr Grzegorz Chojnacki (██████████), kapłan diecezji zielonogórsko-gorzowskiej, jest absolwentem Wyższego Seminarium Duchownego w Gościkowie-Paradyżu. Tytuł magistra uzyskał w 1993 r. na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu na podstawie pracy: *Tematyka pasterza w Nowym Testamencie*, napisanej pod kierunkiem o. prof. dr hab. Hugolina Langkammera. W latach 1994-1998 odbył studia doktoranckie z zakresu teologii moralnej na Wydziale Teologicznym w Paderborn. W dniu 7 lipca 1998 r. otrzymał stopień doktora nauk teologicznych na podstawie dysertacji pt. *Gewissen im Licht der Wahrheit. Zum Gewissensverständnis der Moralenzyklika „Veritatis splendor“ im Vergleich mit der Gewissensauffassung des Corpus Paulinum (Sumienie w świetle prawd. Komparatywna analiza koncepcji sumienia w encyklice „Veritatis splendor“ i w Corpus Paulinum)*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Hansa Gleixnera. 23 kwietnia 2001 r. Wydział Teologiczny UKSW w Warszawie nostryfikował ów stopień doktora nauk teologicznych, uznając go tym samym za równorzędny ze stopniem naukowym doktora nauk teologicznych w Polsce. Po uzyskaniu stopnia doktora Habilitant został 15 listopada 2001 r. zatrudniony na stanowisku adiunkta w pełnym wymiarze czasu pracy w Zakładzie Teologii Moralnej i Duchowości Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, podejmując wykłady z teologii moralnej. Z chwilą utworzenia Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Szczecińskim Habilitant w dniu 01.01.2004 r. podjął pracę jako adiunkt (na pełnym etacie) w Katedrze Teologii Moralnej i Duchowości tegoż Wydziału, prowadząc wykłady z teologii moralnej.

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 14 marca 2003 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego par. 1, określa, że kryteria oceny osiągnięć Habilitanta obejmują jego osiągnięcia naukowo-badawcze, oraz osiągnięcia w zakresie dydaktyki, działalności popularyzatorskiej i współpracy międzynarodowej.

2. OCENA OSIĄGNIĘĆ NAUKOWO-BADAWCZYCH

Ks. dr Grzegorz Chojnacki posiada bogaty, tak pod względem ilościowym, jak i merytorycznym, dorobek naukowo-badawczy. Po uzyskaniu tytułu doktora opublikował 4 monografie (w tym wydana po polsku praca doktorska i rozprawa habilitacyjna), 22 rozprawy naukowe w formie artykułów, 3 recenzje książek naukowych, oraz zredagował 4 książki naukowe (w tym jedną z innym pracownikiem naukowym). Ponadto wygłosił 14 referatów na

naukowych sympozjach krajowych i zagranicznych oraz współorganizował i był członkiem komitetu naukowego 9 konferencji naukowych krajowych i zagranicznych.

2.1. Publikacje naukowe w czasopiśmie międzynarodowych i krajowych, redakcje prac zbiorowych i recenzje

Analitycznie pogłębiony przegląd publikacji Habilitanta pozwala wskazać kilka istotnych obszarów badawczych. Na pierwszym miejscu należy wymienić kwestie ekumeniczne w dyskursie etyczno-moralnym. Owocem tych zainteresowań Habilitanta są 3 publikacje opublikowane w czasopiśmie naukowym należącym do European Reference Index for the Humanities (ERIH). Pierwsza z nich: *Problem relacji międzywyznaniowych w rozumieniu katolickiej pedagogiki Edyty Stein*, „Studia Oecumenica” 7 (2007), s. 155-169, podejmuje kwestie edukacji i wychowania w aspekcie międzykonfesyjnym w działalności naukowej Edyty Stein. W niej Autor odsłonił fundamenty teoretyczne dla idei praktycznych w pedagogice. Druga publikacja pt.: *Polityka i etyka – razem czy osobno? Ponadkonfesyjny projekt etyki globalnej*, „Studia Oecumenica” 12 (2012), s. 337-350, podejmuje problem relacji między polityką a etyką oraz kwestię paradygmatu moralnego dla rozwiązań prawa stanowionego przez człowieka. Puenta refleksji w tej publikacji sprowadza się do stwierdzenia, że aspiracja do tworzenia *etyki cywilnej* opartej na etyce globalnej, w której „Weltethos” odgrywa najważniejszą rolę, staje się wyzwaniem dla dialogu ekumenicznego. Ostatnia z omawianych publikacji: *Problem zaniechania sztucznego przedłużania życia we współczesnym niemieckim dyskursie ekumenicznym*, „Studia Oecumenica” 13 (2013), s. 273-280, podejmuje ważny problem bioetyczny dotyczący tzw. terapii uporczywej, na temat którego toczy się dyskurs naukowo-polityczno-społeczny w społeczeństwie niemieckim. Autor dochodzi do stwierdzenia, że głos Kościołów chrześcijańskich, wyrażany najczęściej w formie wspólnych dokumentów i deklaracji, dotyczący m. in. *testamentu pacjenta* (Patientenverfügung), jest ważnym znakiem uczestniczenia w aktualnych debatach na temat granic w postępie technologicznym i prawa do samostanowienia.

Druga grupa zagadnień badawczych ks. dra Grzegorza Chojnackiego koncentruje się na kwestiach teologiczno-moralnych dotyczących zagadnień fundamentalnych i szczegółowych. W tym względzie zajął się on najpierw w swoich badaniach rolą formacji sumienia w procesie edukacyjnym (wiodącym dziełem, oprócz pracy doktorskiej, jest rozdział w pracy zbiorowej: *Formacja sumienia - dziełem wychowania*, [w:] *Ogólnopolskie Nauczycielskie Warsztaty w Drodze. Wychowanie to dzieło miłości*, red. M. Kaczor/D. Świdkiewicz, Zielona Góra 2009, s. 12-22). Następnie podjął kwestię budowania nowoczesnego społeczeństwa w oparciu o podstawowe wartości aksjologiczne, czego owocem stała się monografia: *Od społeczeństwa 'wizjów' do społeczeństwa obywateli. Chrześcijańskie podstawy budowania społeczeństwa obywatelskiego*, Poznań 2010, s. 136, oraz rozdział w podręczniku (pracy zbiorowej) z dziedziny etyki w biznesie (*Czy firmie potrzebny jest kodeks etyczny?*, [w:] *Etyka biznesu. Studia przypadku*, red.

J. Korpysa, Szczecin 2014, s. 11-16). Z kolei dokonał analizy problemu tzw. *autonomicznej etyki* (Autonome Ethik), której zwolennikami są Alfons Auer oraz Hans Küng, którzy w swoich rozważaniach kładą główny akcent w rozpoznaniu normatywności na wymiar horyzontalny (rozum i doświadczenie), stawiając wymiar wertykalny (zbawczy) na dalszy plan, a wyniki tych badań ujął w rozdziale pracy zbiorowej pt.: *Spór o „Heilethos“ i „Weltethos“*, [w:] *„Facere veritatem in caritate“*. *Księga Jubileuszowa ku czci Bpa Pawła Sochy CM*, red. ks. Andrzej Brenk, Poznań 2005, s. 427-435. Także w nurcie stawiania sobie fundamentalnych pytań, zainspirowany encykliką papieża Jana Pawła II *Fides et ratio*, Habilitant zainteresował się kwestią relacji między wiarą i rozumem oraz jej implikacjami teologiczno-moralnymi, a wyniki tej eksploracji zamieścił w artykule: *Relacja pomiędzy wiarą a rozumem. Dwa skrzydła ducha ludzkiego*, „Przegląd Zachodni” 4 (2006), s. 163-173. Interesując się kwestią nauczania Kościoła, dokonał analizy roli biskupa jako nauczyciela tak w wymiarze powtarzania nauczania definitywnego, jak i nauczania autentycznego, zwłaszcza w kontekście jego odpowiedzialności za środowisko akademickie, w których wzrastają przyszłe elity społeczeństwa i Kościoła. Owocem tej analizy stał się rozdział w pracy zbiorowej: *Nauczyciel prawdy w trosce Kościoła o środowiska akademickie*, [w:] *Sursum corda, Księga Jubileuszowa ku czci ks. bpa Adama Dyczkowskiego*, red. ks. Andrzej Brenk, Poznań 2002, s. 373-382. Zaś w dziedzinie teologii moralnej szczegółowej główne zainteresowanie ks. dra G. Chojnackiego poszło w stronę problemu czynu z podwójnym skutkiem (swoje spostrzeżenia zamieścił w rozdziale pracy zbiorowej pt.: *Die Doppelwirkungslehre aus der Sicht eines Theologen*, [w:] *Medizinethik* t. 4, red. Jan C. Joerden/Josef N. Neumann, Frankfurt (Main) 2003, s. 49-57), problemu sztucznej regulacji poczęć, jej rodzajów i motywacji stosowania (owoce badań zawarł w artykule: *Problem antykoncepcji jako wyzwanie wobec zasad moralnych dotyczących życia małżeńskiego*, „Poznańskie Studia Teologiczne” (2001) t. 2, s. 115-122), kwestii podejścia spowiedników do problemów związanych z życiem małżeńskim (wyniki analiz umieścił w rozdziale pracy zbiorowej: *Pomiędzy rygoryzmem a minimalizmem i redukcjonizmem moralnym. Nowe wskazania w kierownictwie duchowym w świetle „Vademecum dla spowiedników o niektórych zagadnieniach moralnych dotyczących życia małżeńskiego” Papieskiej Rady ds. Rodziny*, [w:] *Historia ecclesiae in Pomerania. Księga jubileuszowa poświęcona ks. prof. zw. dr hab. Lechowi Bończa-Bystrzyckiemu*, red. ks. Zdzisław Lec/ks. Grzegorz Wejman, Szczecin 2008, s. 183-197), oraz kwestii transplantacji jako dobrowolnego daru z siebie na kanwie analizy struktury czynu ludzkiego z katolickiego punktu widzenia (owocem tego badania stał się rozdział w pracy zbiorowej pt.: *Transplantacja w świetle chrześcijańskiej koncepcji czynu ludzkiego*, [w:] *Transplantologia. Oczekiwania-Możliwości-Granice*, red. Andrzej Dymier, Szczecin 2012, s. 205-219).

Trzecią grupą publikacji ks. dra G. Chojnackiego są sprawy z dziedziny eklezjologii, zarówno w jej wymiarze partykularnym, jak i powszechnym. W tej materii przybliżył on czytelnikom niemieckojęzycznym najważniejsze wyniki prac II Synodu Plenarnego Kościoła

Katolickiego w Polsce, zamieszczając w czasopiśmie naukowym Wydziału Teologicznego w Paderborn artykuł pt.: *Zweite gemeinsame Synode der polnischen Bistümer. Gegenwart und Perspektiven der katholischen Kirche in Polen*, „Theologie und Glaube“ 93 (2003), s. 544-550. Pozostając w tematyce europejskiego wkładu Habilitanta, warto wspomnieć monografię zbiorową pod jego redakcją, która jest wynikiem dwóch konferencji naukowych, podejmujących temat odpowiedzialności chrześcijan w jednoczącej się Europie i relacji bilateralnych pomiędzy Polakami i Niemcami: *Integracja europejska - odpowiedzialność chrześcijańska. Europäische Integration - christliche Verantwortung, Europäische Integration-Christliche Verantwortung oraz Niemcy i Polacy w Unii Europejskiej – Partnerstwo czy dominacja? Deutsche und Polen in der Europäischen Union. Partnerschaft oder Domination?*, red. Grzegorz Chojnacki, Warszawa-Poznań-Berlin 2004, s. 113, w ramach której napisał jeden rozdział na temat współpracy na płaszczyźnie kultury: *Kultura obszarem polsko-niemieckiego partnerstwa i współpracy. Kultur als Bereich deutsch-polnischer Partnerschaft und Zusammenarbeit*, s. 103-111. Inną tematyką z płaszczyzny eklezjologicznej, którą podjął ks. dr G. Chojnacki jest publikacja dotycząca współczesnej sytuacji Kościoła w Europie w wypowiedziach papieża Jana Pawła II i Benedykta XVI: *Ewangelia nadziei. Jan Paweł II i Benedykt XVI o Europie*, „Przegląd Zachodni” 4 (2005), s. 193-204. Po śmierci Jana Pawła II i rozpoczęciu pontyfikatu przez papieża Benedykta XVI, Habilitant postawił sobie pytanie, jak postrzegają obydwaj pontyfikaty Polacy i Niemcy. Wyniki badań ujął w publikacji: *Jan Paweł II i Benedykt XVI w percepcji Polaków i Niemców*, „Przegląd Powszechny” 1065 (2010) nr 5, s. 101-115.

Kolejnym obszarem zainteresowań ks. dra G. Chojnackiego jest historia regionalna, zarówno w kategorii dziejów, jak i osób oraz ich piśmiennictwa. W tym obszarze badań podjął wiele kwestii, poczynając od ukazania historii i wartości kultu obrazu Matki Bożej Rokitniańskiej, czczonej w jednym z najbardziej znanych sanktuariów Ziemi Lubuskiej (*Sanktuarium rokitniańskie. Dzieje i konteksty*, red. Grzegorz Chojnacki/ Andrzej Draguła, Zielona Góra 2009, s. 150), historii Kościoła nad Środkową Odrą, ze szczególnym uwzględnieniem działalności ważnych dla tego regionu postaci (opis pracy pastoralnej pierwszego, powojennego proboszcza Zielonej Góry, który przez swoją niezłomną postawę naraził się władzom komunistycznym i musiał dwukrotnie opuścić przymusowo swoją parafię Autor zawarł w dziele: *Ks. Kazimierz Michalski (1898-1975) – pierwszy katolicki proboszcz Zielonej Góry po II wojnie światowej*, s. 85-120; *Kościół na Środkowym Nadodrzu. Historia i postacie*, red. Grzegorz Chojnacki, Zielona Góra 2012, s. 129), przez refleksję nad spójnością wiary i moralności na przykładzie życia Maryi (*Maryi droga wiary. Wybrane implikacje etyczne*, s. 83-92), aż po prezentację spuścizny naukowo-duszpasterskiej Prymasa Tysiąclecia - kard. S. Wyszyńskiego, w której szczególny akcent pada na jej wartość w formacji młodego pokolenia Polaków i kształtowaniu w nich postaw moralnych i patriotycznych (owocem tego stały się publikacje: *Wkład Stefana Kardynała Wyszyńskiego w kształtowanie kultury polskiej. Kultura polska – pamięć i tożsamość*, red. Grzegorz Chojnacki, Poznań-Gniezno-Warszawa 2011, s. 149; „Uczłowieczenie człowieka”.

Stefana Kardynała Wyszyńskiego przesłanie do młodzieży, s. 9-42; *Recepcja myśli Soboru Watykańskiego II w nauczaniu Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, [w:] Stefan Kardynał Wyszyński. *Pamięć i wdzięczność na Pomorzu Zachodnim*, red. ks. Aleksander Ziejewski/ks. Grzegorz Wejman, Szczecin 2013, s. 83-104).

W obszarze poszukiwań badawczych nie można nie wskazać działalności recenzyjnej ks. dra G. Chojnackiego. Sporządził on trzy recenzje: dwóch monografii zbiorowych oraz jednej monografii indywidualnej: *Duszpasterstwo polskojęzyczne w Niemczech 1945-2005*, *Polnischsprachige Seelsorge in Deutschland 1945-2005*, red. Sabina Bober, ks. Stanisław Budyń, Biblioteka Polonii, seria A: Studia, t. XXXI, Lublin-Hannover 2006, s. 932, [w:] „Życie i Myśl, Zeszyty Problemowe”, 20 (2007), s. 111-113; *Praeceptores. Teologia i teologowie języka niemieckiego*, red. Tomasz Węclawski/Eligiusz Piotrowski, (Poznańska Biblioteka Niemiecka, red. Huberta Orłowski/Christoph Klessmann), Poznań 2005, s. 795, [w:] „Przegląd Zachodni” 1 (2006), s. 237-239 oraz Jörg Lüer, *Die katholische Kirche und die „Zeichen der Zeit“*. *Die Deutsche Kommission Justitia et Pax nach 1989*, „Theologie und Frieden“ Bd. 44, Stuttgart 2013, s. 301, [w:] *Colloquia Theologica Ottoniana* 1 (2013) s. 223-230. Owe recenzje znamionuje wnikliwa i merytoryczna analiza pozycji naukowych. Świadczy to o kompetentnym podejściu Autora do podejmowanych w pracach naukowych zagadnień, a zarazem o dobrym jego przygotowaniu w zakresie historii i teologii moralnej.

Na uwagę zasługuje także praca redakcyjna ks. dra G. Chojnackiego. Jest on redaktorem naczelnym (od 2007r.) czasopisma naukowego *Studia Paradyskie*, które w ocenie ministerialnej ma 4 punkty, sekretarzem kolegium redakcyjnego (od 2010r.) *Colloquia Theologica Ottoniana*, wydawanego przez Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, oraz współredaktorem (od 2007r.) serii wydawniczej *Biblioteka Instytutu Filozoficzno-Teologicznego im. Edyty Stein w Zielonej Górze*, wydawanej przez Instytut Filozoficzno-Teologicznego im. Edyty Stein w Zielonej Górze. Podjęcie tej pracy przez ks. dra G. Chojnackiego świadczy z jednej strony o jego pracowitości, a z drugiej o jego umiejętnościach organizacyjnych.

O rozwoju naukowym Habilitanta i jego popularności świadczą też cytowania jego dzieł naukowych. Do tej pory jego prace były cytowane 11 razy, co potwierdza portal Google Scholar http://scholar.google.pl/scholar?start=80&q=Chojnacki,+Grzegorz&hl=pl&as_sdt=0,5.

Na uwagę i podkreślenie zasługuje także podjęcie przez Habilitanta autorskiego projektu badawczego: *Teologiczne i religijno-socjologiczno-etyczne aspekty wielowyznaniowości na Mazurach*, w ramach współpracy z Muzeum Historycznym w Olsztynie. Ów projekt Autor rozpoczął 1.01.2014 r., a jego zakończenie planuje na 30.06.2016 r.

Za pracę naukową i organizacyjną Habilitant otrzymał w 2011 r. nagrodę Rektora Uniwersytetu Szczecińskiego (nagroda indywidualna II stopnia).

Z dostarczonego przez Habilitanta materiału wynika jednoznaczny wniosek, że jego dorobek naukowo-badawczy jest pokaźny. Świadczy to o jego badawczej gorliwości.

Znamienne jest to, że Autor dba, by jego publikacje ukazywały się na łamach znaczących czasopism i roczników krajowych, wysoko punktowanych, a nade wszystko, aby były na liście ERIH'a. Oceniając zaś dorobek naukowo-badawczy pod względem merytorycznym, trzeba podkreślić jego zróżnicowanie tematyczne, które skupia się na ważnych, ale i aktualnych kwestiach w dziedzinie teologii moralnej, eklezjologii i historii Kościoła. Rozwiązanie owych kwestii Autor dokonuje w ramach nauczania Kościoła, wspartego refleksją teologiczną i zdobyczami nauk humanistycznych. W tym procesie analizy kwestii stosuje argumenty *za i przeciw*, odnosząc je do Magisterium Kościoła. W ten sposób jego badania nabierają twórczego charakteru, a zarazem poprawności ortodoksyjnej, przez co Habilitant staje się wiarygodnym świadkiem nauki.

2.2. Rozprawa habilitacyjna

Osiągnięciem naukowym, które przedstawił Habilitant jako podstawę do rozpoczęcia postępowania habilitacyjnego jest monografia: *Relacyjność osoby ludzkiej. Studium antropologiczno-teologiczne pism Edyty Stein (Teresy Benedykty od Krzyża)*, która ukazała się w roku 2015 nakładem Wydawnictwa Pallottinum. Recenzje wydawniczą sporządzili: ks. prof. dr hab. Czesław Parzyszek i ks. prof. dr hab. Paweł Bortkiewicz.

Należy wspomnieć, że ks. dr G. Chojnacki po uzyskaniu stopnia doktora nauk teologicznych w zakresie teologii moralnej na Theologische Fakultät Paderborn (Wydziale Teologicznym w Paderborn) oraz osiągnięciu kwalifikacji w znajomości języka niemieckiego, poświadczonych egzaminami: Zentralmittelstufe-Pruefung (ZMP) w Goethe-Institutu i egzaminu uczelnianego w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Zielonej Górze (obecnie Uniwersytet Zielonogórski), uzyskał odpowiednie kwalifikacje merytoryczno-językowe do podjęcia się zbadania problematyki, którego owoce przedstawił we wspomnianej dysertacji habilitacyjnej. Warto jeszcze nadmienić, że zainteresowania Habilitanta życiem i dziełem Edyty Stein znalazły już w pewnym stopniu wyraz we wcześniejszych publikacjach i w jego udziale w konferencjach, w czasie których przedstawiał wyniki swoich dociekań. Do nich należą: *Czy intelektualści są przewodnią siłą narodu? Edyty Stein analiza struktury społeczeństwa w wykładzie „Intelekt i intelektualści”*, Studia Paradyskie 15 (2005), s. 17-30 (w tym artykule przedstawił Steinowską analizę istoty rozumowania oraz wpływu cech habitualnych człowieka na jego rozwój intelektualny i na rozwój społeczeństwa), monografia pod tytułem: *Uderz w kamień, a wypłynie mądrość. Edyta Stein – życie i dzieło wyjątkowej kobiety*, Zielona Góra 2009, ss. 83, w której przedstawił najważniejsze fakty z życia Edyty Stein, korzystając z jej opisów autobiograficznych oraz wspomnień innych osób, które były naocznymi świadkami jej życia (niektóre treści tej monografii przedstawił w czasie konferencji naukowej *Pamięć czasu zagłady*, zorganizowanej przez Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Zielonogórskiego w dniach 13-14 października 2009 r, wygłaszając tam referat pod tytułem: *„Kwestia żydowska” w autobiograficznych pismach Edyty Stein*). W celu ukazania wyników swoich dociekań biograficznych na płaszczyźnie

międzynarodowej, Habilitant uczestniczył w II. Międzynarodowej Interdyscyplinarnej Konferencji Naukowej *Europejskie pogranicza kulturowe. Wzajemne wpływy w języku, literaturze, teatrze i filmie*, której organizatorem był Wydział Filologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego w dniach 24-27 czerwca 2013 r., wygłaszając tam referat: *Edith Steins Begegnungen mit polnischer Wissenschaft und Kultur*, który został opublikowany jako rozdział monografii zbiorowej *II. Europejskie Pogranicza Kulturowe. Filozofia*Język*Literatura [II. Europäische Kulturelle Grenzgebiete. Philosophie*Sprache*Literatur]*, red. K. J. Krasoń /B. Haedrisch, Szczecin 2013, s. 33-46.

To wszystko sprawiło, że ks. dr G. Chojnacki postawił sobie jako cel pracy habilitacyjnej ukazanie Steinowej koncepcji zdolności człowieka do relacyjności z samym sobą, z drugim człowiekiem i z Bogiem oraz z całym nieosobowym stworzeniem nieożywionym i ożywionym. W poszczególnych elementach relacyjności kryje się złożoność problematyki, którą Habilitant zamierzał prześledzić. Człowieka nie sposób zrozumieć bez rozpatrzenia jego zdolności do relacyjności. Zrozumiała to Edyta Stein i tej też kwestii poświęciła wiele uwagi w swoich badaniach naukowych. Odkrycie jej osiągnięć w tym względzie stało się dla ks. dra G. Chojnackiego zasadniczym wyzwaniem badawczym. Życie osobowe człowieka jest ubogacane przez wszelkiego rodzaju spotkania zarówno te personalne, gdy następują osobiste relacje, jak i te z wytworami tychże osób, oraz spotkania werbalne i pozawerbalne, namacalne i niewidzialne, bazujące na wartościach takich, jak: prawda, dobro i piękno. Te spotkania, w opinii E. Stein, mogą mieć charakter informatywny, gdyż posiadają w sobie ładunek wiedzy lub mądrości oraz charakter performatywny, czego ona doświadczyła osobiście, zmieniając swoje myślenie pod ich wpływem. Ks. dr G. Chojnacki w swoim opracowaniu wskazał na wszystkie postacie i nurty myślowe, które wywarły wpływ na sposób wyrażenia przez E. Stein relacyjności człowieka. Ta relacyjność z jego strony względem drugiego obejmuje jego zdolność do wejścia we wszelkie wspólnoty, od małżeńskiej poczynając, przez rodzinną, a na społecznej kończąc. W pewnym stopniu relacyjność ta czerpie swoje bogactwo z komplementarności płci, co było przedmiotem refleksji E. Stein na temat kobiety, jej konstytucji psychologiczno-ontologicznej oraz jej roli w życiu rodzinno-społecznym. Natomiast relacyjność człowieka względem Boga sprowadza się do jego zdolności nawiązania więzi z Bogiem-wspólnotą Osób: Ojcem, Synem i Duchem Świętym i działaniu w duchu tej wspólnoty w życiu doczesnym. W ten zasadniczy cel badań Autora wpisuje się jeszcze jedno zamierzenie z jego strony. Polega ono na ukazaniu aktualności myśli E. Stein, objawiającej się w recepcji bezpośredniej i pośredniej jej dorobku naukowego. To zamierzenie staje się o tyle ważne, że wykazana aplikacja lub akomodacja zapatrywań E. Stein będzie ukazywać doniosłość i nowatorstwo jej refleksji naukowej.

Tak postawionemu celowi pracy Habilitant podporządkował metodę pracy, która stanowi połączenie kilku sposobów podejścia do obszernego materiału źródłowego, literatury przedmiotu badań oraz literatury pomocniczej. W przypadku tekstów źródłowych Autor zastosował analizę krytyczną, wykazując wewnętrzną koherencję myślenia E. Stein wraz z

rozbieżnościami. Analiza ta pozwoliła mu także na zinterpretowanie jej starszych tekstów w świetle jej późniejszych zapatrywań. Dzięki niej mógł też wykazać uczestnictwo E. Stein w dyskursie naukowym jej epoki wraz z egzemplifikacją nowości jej myślenia. E. Stein, choć podjęła się badań z dziedzin nauk humanistycznych, do których należą z jednej strony nauki psychologiczne i społeczne, a z drugiej nauki filozoficzne i teologiczne, to jednak pozostała wierna, przyjętej, metodzie fenomenologicznej. W tym względzie warto zwrócić uwagę na wkład Autora w porządkowanie materiału źródłowego. On swoje badania oparł na dziele: *Edith Stein Gesamtausgabe (ESGA) (Edyty Stein Dzieła Wszystkie)*, wydawane przez wydawnictwo Herder, poczynszy od 2000 r. W ramach tej serii, stanowiącej krytyczne i opatrzone cennymi uwagami i przypisami najpełniejsze opracowanie, ukazało się 27 tomów. Do tej pory na język polski przełożono 7 tomów, które stanowią, dokładne co do treści, jak i aparatu krytycznego, tłumaczenie oryginalnych tomów. Tomy te, zarówno w j. niemieckim, jak i polskim, stanowią dla Habilitanta materiał krytyczno-źródłowy. W stosunku do nich Autor poczynił własne uwagi co do zgodności tłumaczenia tych tekstów z odpowiednimi tekstami w serii niemieckiej. W przypadku pozostałych przekładów na j. polski, które dotyczyły wcześniejszej serii wydawniczej, podanej w bibliografii pracy, *Edith Stein Werke (ESW) (Edyty Stein Dzieła)*, Habilitant wykorzystał je w takim stopniu, na ile odpowiadały one najnowszej serii, gdyż ESGA w wielu wypadkach różni się od poprzedniej serii. Pozostałe tłumaczenia są dziełem Habilitanta, co w każdym przypadku zaznaczył odpowiednim skrótem, a co świadczy o jego opanowaniu języka niemieckiego i zarazem o jego pracowitości i krytycznym podejściu do materiału źródłowego. Gdy zaś chodzi o literaturę przedmiotu, to metody, jakie wykorzystał Habilitant do jej opracowania skupiają się wokół analizy porównawczej. Zastosowanie tej metody wiązało się z rozeznaniem stopnia recepcji dzieł E. Stein przez poszczególnych autorów oraz analizy ich stopnia oddziaływania. Dzięki tym analizom ks. dr G. Chojnacki mógł opisać zaistniały i toczący się dyskurs na temat wpływu myśli E. Stein, najpierw w nurcie samej fenomenologii, a następnie we wszelkich badaniach poruszających tematy antropologiczno-personalistyczne. Zaś literaturę pomocniczą Habilitant przywoływał w takim zakresie, w jakim mógł ukazać ducha epoki, w której żyła i pisała E. Stein (s. 7-15).

Tak określony cel i przyjęte do jego realizacji metody pracy ks. dr G. Chojnacki rozwinął w czterech rozdziałach niniejszej rozprawy, poprzedzonych *wstępem* i zwieńczonych *zakończeniem*. W pierwszym rozdziale (s. 16-75), stanowiącym bardzo ważne i konieczne tło dla dalszych rozważań, Habilitant ukazał bogactwo kierunku w filozofii, jakim jest fenomenologia, która przez jej twórcę Edmunda Husserla była nazywana najpierw deskryptywną psychologią, a potem była określana powrotem do *rzeczy jako takich*. Poznając ten kierunek filozoficzny, E. Stein uznała go jako naukę, która dąży do uzasadnienia swojej legitymizacji, nie opierając się na żadnej innej przesłance, która by nie została przez nią udowodniona. Jednakże pozostając w nurcie fenomenologii, uznała, że filozofia wymaga uzupełnienia tak ze strony filozofii chrześcijańskiej, jak i teologii, opartej na doświadczeniu

personalistycznym i mistycznym. Stąd też w jej dorobku naukowym zauważa się cesurę merytoryczną, oraz formalno-metodologiczną, którą Habilitant trafnie uwypuklił. Osiągnięciem badawczym ks. dr G. Chojnackiego jest eksploracja metod badawczych stosowanych przez E. Stein. Wynikiem tej eksploracji jest uwaga Habilitanta, który uważa, że choć E. Stein poszerzyła zainteresowania filozoficzne o teologiczne i mistyczne, to jednak pozostała wierna metodzie fenomenologicznej, eksplorując tę metodę na obszar nauk teologicznych z wykorzystaniem jej pierwszorzędnych źródeł, tj. Pisma Świętego, Tradycji i Magisterium Kościoła. W tym rozdziale ks. dr G. Chojnacki ukazał łączność pomiędzy antropologią filozoficzną a teologiczną w przekonaniu E. Stein, które pozwoliło jej na całościową wizję człowieka, zwłaszcza w wymiarze personalnym.

W rozdziale drugim (s. 76-153) ks. G. Chojnacki dokonał analizy ontycznej struktury człowieka jako bytu osobowego, który jako złożenie dwóch substancji niepełnych, jest otwarty na wejście w różnorodne relacje z innymi podmiotami jednostkowymi i zbiorowymi. Dusza człowieka staje się miejscem relacji cielesno-duchowych, gdyż w człowieku następuje zjednoczenie duszy i ciała, a duch jako wyraz duszy duchowej daje żywotność i nieśmiertelność. Jedność ciała, duszy i ducha daje podstawę do rozumienia człowieka jako hipostazy odznaczającej się przyrodzoną godnością osobową. Wyrazem osobowego bytu człowieka jest zdolność poznawcza i wolitywna, dzięki świadomości cechującej się zdolnością do wczucia, intuicją i rozumnością oraz woli, zdolnej do miłości umożliwiającej osobowe spotkanie. Tylko człowiek jako osoba jest zdolny do tworzenia relacji międzyosobowych dzięki współujmowaniu jako wyniku zapoznania i spotkania. Komplementarność płci i zmysł do tworzenia życia społeczno-politycznego są szczególnym wyrazem relacyjności.

Trzeci rozdział (s. 154-226) Habilitant poświęcił kwestii Steinowej koncepcji relacji osobowych pomiędzy człowiekiem a Bogiem-Wspólnotą Osób: Ojcem, Synem i Duchem Świętym. Ponieważ poznanie i zjednoczenie miłosne leżą obok siebie należy, zdaniem E. Stein, ukazać drogi rozpoznania i akceptacji bytu osobowego Boga. Droga do Boga prowadzi przez poznanie na drodze naturalnej i nadnaturalnej, która wyraża się poprzez wiarę i poznanie mistyczne, ogarniające człowieka i wzywające go do podjęcia decyzji. Opcja fundamentalna za Bogiem jest jednym z ważniejszych tematów, które podejmuje E. Stein, omawiając kwestię przyjęcia wiary. Ponieważ czuje się ona ciągle związana ze swoim narodem, nie brakuje w jej nauczaniu wątków związanych z porównaniem judaizmu i chrześcijaństwa. Konsekwencją świadomego przyjęcia wiary po poznaniu i spotkaniu z osobowym Bogiem prowadzi do różnorodnych form zjednoczenia z Nim w oparciu o wolitywny akt miłości.

W ostatnim rozdziale (s. 227-277) Habilitant wskazał na najważniejsze obszary relacyjności człowieka. Budowanie relacji jest darem, wymagającym aktualizacji i pracy na płaszczyźnie intelektualnej, moralnej i religijnej. W wymiarze intelektualnym, E. Stein podkreśla dążenie do poznania prawdy i wierności jej oraz uprawianie nauki jako *służbę Bogu* (Gottesdienst) i służbę najwyższej Prawdzie, stanowiących najważniejsze zadanie, którego

realizacja pozwala na rozwój osobowościowy. Odpowiedź religijna na dar relacyjności pozwala człowiekowi na wzrost w zaufaniu i posłuszeństwie wobec woli Boga, na świadome zjednoczenie z krzyżem Chrystusa, akceptację cierpienia, na pogłębienie duchowości poprzez życie modlitewne oraz na potrzebę rozwoju życia sakramentalnego. Owe płaszczyzny życia człowieka przenikają się i uzupełniają, dając mu pole do rozwoju sił naturalnych i do współpracy z łaską. Odpowiedzią na to z jego strony będzie formacja sumienia i świadome przyjęcie wolności jako daru i zadania.

W zakończeniu (s. 278-282) ks. dr G. Chojnacki dokonał syntezy owoców swojej dysertacji, czyniąc to w głęboki, przemyślany i warsztatowo naukowy sposób. To samo można powiedzieć o zamieszczonym przez niego streszczeniu w języku angielskim (s. 283-287).

Należy przyznać, że rozprawa habilitacyjna ks. dra Grzegorza Chojnackiego jest dziełem o wysokiej wartości naukowej i nowatorskim. Nikt bowiem do tej pory nie przedstawił tak wyczerpującego opracowania dotyczącego relacyjności osoby ludzkiej w ujęciu E. Stein w oparciu o jej nauczanie, przekazane w języku niemieckim. Dobrze się stało, że Autor dysertacji dla opracowania swej tezy, którą było ukazanie Steinowej koncepcji zdolności człowieka do relacyjności z samym sobą, z drugim człowiekiem, oraz z Bogiem, odwołał się do nauczania Kościoła i do publikacji znawców myśli E. Stein. Tym samym podkreślił, że ich wkład w rozwój filozofii i teologii moralnej jest istotny i niepodważalny. Monografia spełnia warunek znaczącego pogłębienia badań przez ks. dra G. Chojnackiego i odpowiada w pełni kryterium rozprawy habilitacyjnej poprzez *zagospodarowanie* nieuprawianego dotychczas pola naukowych dociekań w zakresie antropologii filozoficznej, teologii moralnej i teologii duchowości (tym polem jest ukazanie możliwości wejścia człowieka jako osoby we wszelkiego rodzaju relacje).

Drobne uchybienia graficzno-edytorskie, które zostały zauważone przez Autora i uwypuklone w erracie w niczym nie umniejszają wartości merytorycznej i formalnej rozprawy.

2.3. Referaty na zjazdach i konferencjach naukowych

Kolejną kwestią, która pozwala pozytywnie ocenić działalność naukową ks. dra. G. Chojnackiego jest jego aktywny udział w licznych sympozjach i konferencjach krajowych i zagranicznych. On wziął czynny udział w czternastu konferencjach, wygłaszając na nich referaty poświęcone tematyce historycznej, filozoficznej i teologicznomoralnej. Spośród nich na uwypuklenie zasługują trzy referaty, które wygłosił na zagranicznych sympozjach naukowych: *Kultura obszarem polsko-niemieckiego partnerstwa i współpracy. Kultur als Bereich deutsch-polnischer Partnerschaft und Zusammenarbeit* - międzynarodowa konferencja nt.: *Niemcy i Polacy w Unii Europejskiej – Partnerstwo czy dominacja? Deutsche und Polen in der Europäischen Union. Partnerschaft oder Domination?* (Collegium Polonicum, Słubice, organizator: Katolickie Stowarzyszenie Civitas Christiana i Diözesanrat des Erzbistums Berlin – 23.10.2003r.); *Europa eine Seele geben* - internationale konferenz nt.: *Polen und Deutsche im vereinten Europa* (Bistum Görlitz – 12.10.2005r.); referat *Edith Steins Begegnungen mit*

polnischer Wissenschaft und Kultur, - międzynarodowa konferencja nt.: Europejskie pogranicza kulturowe. Wzajemne wpływy w języku, literaturze, teatrze i filmie, (organizator: Wydział Filologiczny US Szczecin – 24-27.06.2013r.).

W ogólnym podsumowaniu trzeba stwierdzić, że dorobek naukowo-badawczy, obejmujący zarówno jego publikacje naukowe w pracach zbiorowych i czasopismach krajowych i zagranicznych, jak i rozprawę habilitacyjną, oraz recenzje i referaty znamionuje się ewidentnymi walorami poznawczymi i edukacyjnymi. Jednoznacznie świadczy on o rzetelności warsztatowej Habilitanta, jego naukowej kompetencji, oraz umiejętności interpretacji danych źródłowych i należytej prezentacji wyników badań. Tym samym jego wkład w teologię polską w zakresie etyki filozoficznej i teologii moralnej nie budzi żadnych zastrzeżeń.

Generalnie należy stwierdzić, że dorobek naukowo-badawczy ks. dra G. Chojnackiego jest znaczący pod względem ilościowym, ale i wartościowy merytorycznie. Jego publikacje znalazły się na liście ERIH'a, oraz w renomowanych i wysoko punktowanych czasopismach teologicznych polskich i zagranicznych. Publikowanie na łamach tak wielu czasopism i prac zbiorowych czyni Habilitanta powszechnie znanym. Świadczy o tym odwoływanie się przez innych autorów do jego publikacji, co odnotowuje portal *Google Scholar*. Wzbudza także uznanie erudycja Habilitanta, obejmująca wielorakie zagadnienia filozoficzno-teologiczne. Godnym podkreślenia jest też styl prowadzonych przez Habilitanta analiz. Znamionuje je jasne formułowanie hipotez i merytoryczne ich argumentowanie. Należy również zauważyć i podkreślić, że działalność naukowa ks. dra G. Chojnackiego dowodzi jego pracowitości i głębokiego zaangażowania w pracę badawczą. Jego działalność badawcza pozwala w nim zauważyć człowieka kreatywnego, a zarazem otwartego na *znaki czasu* w Kościele i w świecie. Te wezwania czasu podejmuje z otwartością, a zarazem z naukową wnikliwością pozbawioną ideologii. We wszystkich pracach naukowych wykazuje wysoki poziom metodologicznej orientacji i merytorycznej poprawności. W ten sposób pokazuje się jako Osoba dobrze przygotowana do samodzielnej pracy naukowej.

Z przekonaniem więc należy uznać tę część dorobku ks. dra G. Chojnackiego za wystarczający w kontekście postępowania habilitacyjnego. Spełnia on bowiem wymogi Rozporządzenia MNiSW z dnia 1.09.2011 art. 3, p. 1 i art. 4, p. 1-2. 4. 6-8).

3. OCENA DOROBKU DYDAKTYCZNEGO I DZIAŁALNOŚCI POPULARYZATORSKIEJ ORAZ WSPÓŁPRACY MIĘDZYNARODOWEJ

Znakiem aktywności ks. dra G. Chojnackiego jest nie tylko działalność naukowo-badawcza, która swój wyraz znalazła w rozprawie habilitacyjnej, artykułach naukowych, recenzjach wydawniczych, pracach redakcyjnych i referatach wygłoszonych na naukowych sympozjach krajowych i zagranicznych, ale także praca dydaktyczna, zaangażowanie na rzecz popularyzowania nauki, dorobek organizacyjny i współpraca międzynarodowa.

3.1. Dorobek dydaktyczny

Ks. dr G. Chojnacki od momentu zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy jako adiunkt, najpierw w Zakładzie Teologii Moralnej i Duchowości Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (od 15.11.2001r. do 31.12.2003r.), a od 01.01.2004r. do chwili obecnej w Katedrze Teologii Moralnej i Duchowości Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego w Szczecinie, prowadzi wykłady kursoryczne z teologii moralnej. Problematyka jego wykładów koncentruje się na historii myśli teologiczno-moralnej, oraz szczegółowych zagadnieniach etyczno-moralnych dotyczących działalności człowieka. Ponadto w tym okresie przeprowadził on wiele wykładów monograficznych poświęconych kwestiom etycznym i moralnym. W Europejskim Uniwersytecie Viadrina we Frankfurcie nad Odrą wygłosił w języku niemieckim wykład: *Ethik nach Edith Stein* (2000/2001) i *Phänomen des Gewissens* (2000/2001), zaś w latach 2001/2002 i 2002/2003 w Collegium Polonicum w Słubicach wygłosił wykład *Etyka w polityce*. W roku akademickim 2009/2010 na Wydziale Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Zielonogórskiego przeprowadził seminarium nt. *Etyka w religiach świata* w ramach kwalifikacyjnych studiów podyplomowych z etyki. Z kolei w roku 2011 na Wydziale Zarządzania i Ekonomiki Usług Uniwersytetu Szczecińskiego wygłosił wykład nt. *Etyka w rachunkowości*, a w 2013r. na Wydziale Teologicznym US przeprowadził wykład monograficzny pt. *Filozofia polityczna*. Wykłady i ćwiczenia przygotowuje starannie, wykorzystując polską i obcojęzyczną literaturę teologicznomoralną. Dla uatrakcyjnienia swoich wykładów korzysta z najnowszych osiągnięć audiowizualnych i informatycznych, co wywołuje wśród studentów zainteresowanie problematyką wykładów. W prowadzeniu zajęć jest otwarty na dyskusję i stara się pobudzać słuchaczy do twórczego myślenia.

Ks. dr G. Chojnacki ma znaczny udział w promowaniu nowych kadr naukowych. Od momentu zatrudnienia na stanowisku adiunkta na Wydziale Teologicznym UAM w Poznaniu, a od 2004 r. na Wydziale Teologicznym US podjął seminarium magisterskie z teologii moralnej, czego owocem było wypromowanie 53 magistrów. W tym czasie wykonał też 113 recenzji prac magisterskich. Udział ks. dra G. Chojnackiego w promowaniu nowych kadr naukowych zaznacza się także w roztaczaniu opieki nad doktorantami. Od 26 czerwca 2014r. decyzją Rady Wydziału Teologicznego US pełni funkcję promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim ks. Adama Komisarczyka nt.: *Posługa charytatywna w (archi)diecezji szczecińsko-kamieńskiej w latach 1972-2012. Studium historyczno-pastoralnej*. Te osiągnięcia świadczą o tym, że ks. dr G. Chojnacki potrafi nie tylko uprawiać naukę w sensie badawczym, ale także wnosić wkład w jej profil dydaktyczno-organizacyjny.

3.2. Działalność popularyzatorska

Ks. dr G. Chojnacki ma znaczny udział w popularyzowanie nauki. Dokonuje to w dwojaki sposób: piśmienniczy i medialny. W ramach pierwszego sposobu opublikował szereg artykułów na łamach czasopism: *Aspekty* (dodatek diecezji zielonogórsko-gorzowskiej do tygodnika

katolickiego *Niedziela*) i *Nasz Głos* (miesięcznik Katolickiego Stowarzyszenia Civitas Christiana), zaś w ramach drugiego przeprowadził w okresie od marca 2011 do sierpnia 2012r. w Radio PLUS Zielona Góra, Gorzów i Głogów cykl audycji o tematyce społeczno-religijnej w programie *Laboratorium życia* (ich wykaz zawiera załącznik nr 4 wniosku, s. 8). Biorąc udział w tego rodzaju spotkaniach, Habilitant nie tylko kształtuje intelekt i ducha studentów, ale także promuje Uczelnię, na której pracuje.

3.3. Dorobek organizacyjny

Trzeba też podkreślić, że od początku swojego zatrudnienia ks. dr G. Chojnacki roztacza opiekę nad studentami nie tylko w wymiarze naukowym, ale także administracyjnym, najpierw jako pełnomocnik dziekana Wydziału Teologicznego US ds. organizacji studiów w Instytucie Filozoficzno-Teologicznym im. Edyty Stein w Zielonej Górze (od października 2006 do sierpnia 2012), a od 1 września 2012 r. jako prodziekan ds. studenckich WT US. To świadczy nie tylko o jego sprawności organizacyjnej, ale nade wszystko o dostrzeżeniu wartości studentów, tak ważnych w działalności dydaktycznej uczelni.

3.4. Współpraca międzynarodowa

W działalności naukowej ks. dra G. Chojnackiego wyraźnie zaznacza się jego zaangażowanie we współpracę z zagranicznymi ośrodkami badawczymi. Poza odbytymi za granicą stażami naukowymi (Theologische Fakultät Paderborn od 09.2002 do 06.2003 - pobyt w ramach stypendium Archidiecezji w Paderborn i w Edith Stein Archiv Köln w sierpniu 2008 - pobyt na zaproszenie Archidiecezji Kolońskiej), Habilitant wziął czynny udział w organizowaniu lub przewodniczeniu międzynarodowym konferencjom naukowym (aż 9-krotnie) (ich wykaz zawiera załącznik nr 4 wniosku, s. 5-6), oraz uczestniczył w międzynarodowych projektach realizowanych we współpracy z naukowcami z polskich ośrodków (7-krotnie) (ich wykaz zawiera załącznik nr 4 wniosku, s. 6). W tym kontekście nie sposób nie zauważyć Jego czynnego udziału w międzynarodowych i krajowych organizacjach naukowych (ich wykaz zawiera załącznik nr 4 wniosku, s. 7). Fakty te świadczą o szerokich znajomościach międzynarodowych Habilitanta i niezaprzeczalnych jego kompetencjach we współpracy z zagranicznymi ośrodkami.

Należy z uznaniem odnieść się do wieloaspektowej działalności dydaktycznej, popularyzatorskiej i współpracy międzynarodowej ks. dra G. Chojnackiego. W tym aspekcie ujawniają się jego pracowitość i zdolności organizacyjne, oraz otwartość do współdziałania z różnymi ośrodkami naukowymi, nie wykluczającym w tym międzynarodowych – nade wszystko z obszaru niemieckojęzycznego. Z przekonaniem należy uznać także i tę część dorobku ks. dra G. Chojnackiego za wystarczającą w kontekście postępowania habilitacyjnego. Spełnia ona bowiem w zakresie dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego oraz współpracy międzynarodowej w obszarze nauk teologicznych wymogi *Rozporządzenia* MNiSW z dnia 1.09.2011r. art. 5, p. 2. 5-11. 14).

4. WNIOSEK KOŃCOWY

Biorąc pod uwagę cały dorobek (osiągnięcia naukowo-badawcze, działalność dydaktyczną i popularyzatorską, oraz współpracę międzynarodową), należy stwierdzić, że ks. dr G. Chojnacki posiada kwalifikacje do prowadzenia samodzielnej pracy naukowej. Znamionuje go zdolność samodzielnego myślenia twórczego, solidność w przygotowaniu materiału do pracy, zmysł organizacyjny, oraz kompetencja. Jego publikacje legitymują się dojrzałą erudycją, bibliograficzną wiarygodnością i doskonałą analizą, oraz wnikliwą syntezą. Te osiągnięcia uzasadniają postawienie wniosku o nadanie ks. dr Grzegorzowi Chojnackiemu stopnia doktora habilitowanego.

bp prof. dr hab. Henryk Wejman

kierownik Katedry Teologii Moralnej i Duchowości
Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego

Szczecin, 4 sierpnia 2015r.